

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики її навчання

Ю. А. ДОБРОЛЮБСЬКА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ДИСЦИПЛІНИ

«Історична хронологія»

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Одеса – 2026

УДК 930.24

Рецензенти:

Валерій ЛЕВЧЕНКО – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Одеський національний морський університет

Віктор САВЧЕНКО – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

*Затверджено вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
протокол № 11 від 26 березня 2026 р.*

Добролюбська Ю. А. Методичні рекомендації до дисципліни «Історична хронологія» для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія). Одеса : Ун-т Ушинського, 2026. 36 с.

«Історична хронологія» вивчає системи літочислення різних народів в історичному розвитку і встановлює взаємовідношення між ними, розробляє методики переведення дат різних календарних систем на сучасну і загальноприйнятту систему літочислення, визначає і уточнює дати як історичних подій, так і дати історичних джерел. Серед інших допоміжних історичних дисциплін, які входять у складну систему сучасної історичної науки, хронологія є однією з найбільш важливих, тому що основною умовою вивчення будь-якого відрізка історії, будь-якого джерела, письмового або предметного є визначення його часу і датування. Методичні рекомендації призначені для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія). Наведено тематику й тезисне викладання лекційного курсу, план практичних занять, завдання для самостійної роботи та виконання ІНДЗ, тестові завдання, список рекомендованих джерел та літератури.

ЗМІСТ

Вступ. Опис навчальної дисципліни	4
Навчально-тематичний план дисципліни	6
Зміст навчальної дисципліни. Теми лекційних занять	7
Теми практичних занять	10
Рекомендації та завдання для підготовки до практичних занять	11
Самостійна робота	15
Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ)	16
Перелік типових завдань для підготовки до заліку	17
Тестові завдання	18
Термінологічний словник	23
Рекомендовані джерела інформації	35

ВСТУП. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 014 Середня освіта	Статус дисципліни: Вибіркова	
Змістових модулів – 2	ОПП Середня освіта (Історія) Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія)	4-й	4-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання - доповідь		Семестр	
Загальна кількість годин - 150		7-й	7-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)	Лекції	
		26 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		24 год.	4 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		90 год.	132 год.
		Індивідуальні завдання:	
10 год.	10 год.		
		Вид контролю: залік	

«Історична хронологія» вивчає системи літочислення різних народів в історичному розвитку і встановлює взаємовідношення між ними, розробляє методики переведення дат різних календарних систем на сучасну і загальноприйнятну систему літочислення, визначає і уточнює дати як історичних подій, так і дати історичних джерел. Серед інших допоміжних історичних дисциплін, які входять у складну систему сучасної історичної науки, хронологія є однією з найбільш важливих, тому що основною умовою вивчення будь-якого відрізка історії, будь-якого джерела, письмового або предметного є визначення його часу і датування.

Мета навчальної дисципліни **«Історична хронологія»**: надати здобувачам уявлення про основу для впорядкування фактів і подій в часі, а саме розкриття хронологічно-послідовних зв'язків між досліджуваними фактами.

Особливе місце посідає історична хронологія в підготовці вчителя історії, дослідника, краєзнавця. Опанування матеріалу з хронології розширює світогляд, активізує його творче мислення, слугує формуванню професійної майстерності, допомагає самостійно поповнювати знання, прищеплювати навички дослідницької роботи. Використання матеріалів і методів хронології на уроках історії, дозволить повніше використати освітній і виховний

матеріал. Здобуті у процесі вивчення цієї дисципліни знання і практичні навички можуть також бути застосовані в роботі шкільних гуртків, музеїв і музейних кімнат, проведенні просвітницької і краєзнавчої роботи.

Сформувати мотивацію щодо використання набутих знань у професійній діяльності.

Передумови для вивчення дисципліни: для вивчення навчальної дисципліни «Історична хронологія» здобувачі мають опанувати знання з навчальних дисциплін: «Історія стародавнього світу», «Історія середніх віків», «Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Історія України».

Дозвіл на використання ІІІ: здобувачам вищої освіти дозволено використання генеративних інструментів штучного інтелекту (ІІІ) для виконання письмових робіт, наукових досліджень та інших завдань. Однак робота повинна містити оригінальні висновки, аналіз та критичне осмислення.

Можливість перезарахування результатів навчання, отриманих у неформальній освіті Мета: Ця можливість надається для сприяння індивідуальним освітнім траєкторіям, визнання попереднього досвіду та досягнень здобувачів, а також для оптимізації їхнього навчального навантаження.

Очікувані результати вивчення дисципліни

знати:

- предмет та завдання історичної хронології;
- основні зразки часу, елементи його обчислення та лічби;
- ери та їх різновиди;
- типи календарів (з практичними прикладами);
- історію розвитку календаря народів та країн світу.

вміти:

- володіти теоретичними принципами та практичними навичками переведення дат із різних календарних систем на сучасний календар;
- переводити дати з різних календарних систем на сучасний календар;
- застосовувати практичні аспекти хронологічного дослідження;
- застосовувати отримані в рамках курсу теоретичні знання та практичні навички у дослідницькій та викладацькій роботі.

Здобувачі, які використовують ІІІ для допомоги у виконанні завдань, зобов'язані:

- у передмові зазначити факт використання ІІІ у роботі;
- пояснити як саме ІІІ допоміг у створенні тексту (генерація ідей, перевірка фактів, формулювання висновків);
- пояснити, які частини тексту були створені за допомогою ІІІ і в яких аспектах вносено власні корективи.

Процедура визнання результатів навчання, отриманих у неформальній освіті Перезарахуванню підлягають лише ті результати навчання (знання, вміння), які відповідають програмним результатам навчання або змісту навчальних тем дисципліни «Історична хронологія».

Міждисциплінарні зв'язки: Курс «Історична хронологія» має зв'язки із такими навчальними дисциплінами: «Історія стародавнього світу», «Історія країн Азії та Африки у середні віки», «Історія середніх віків», «Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки», «Історія України».

ОПАНОВУЮЧИ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ЗДОБУВАЧ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ:

– сумлінно, вчасно й самостійно (крім випадків, які передбачають групову роботу) виконувати навчальні завдання, завдання проміжного та підсумкового контролю;

– бути присутнім на всіх навчальних заняттях, окрім випадків, викликаних поважними причинами;

– ефективно використовувати час на навчальних заняттях для досягнення навчальних цілей, не марнуючи його на зайві речі;

– сумлінно виконувати завдання з самостійної роботи, користуватися інформацією з надійно перевірених джерел, опрацьовувати запропоновані та додаткові літературні джерела та Інтернет-ресурси;

- у випадках, коли здобувач освіти бездумно використовує контент ШІ, не докладаючи зусиль для його аналізу, викладач не зараховує (оцінка 0) роботу, з дозволом повторного виконання завдання.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	усьог о	л.	п.	інд.	с.р.	усьог о	л.	п.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1										
Тема 1 Виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни	11	2	1		8	11	1	1		10
Тема 2 Поняття про час. Основні елементи його обчислення	9	2	1		6	9				9
Тема 3 Поняття ери. Види ер. Семидобовий тиждень	12	2	2		8	12				12
Тема 4 Вавилонський календар. Давньоєврейський календар	10	2	2		6	10				10
Тема 5 Давні календарі Китаю Давньоєврейський календар	12	2	2		8	12	1	1		11
Тема 6 Індійські календарі. Календар давніх греків. Давньоримський календар	10	2	2		6	10				9

Змістовий модуль 2

Тема 7 Мусульманський календар	12	2	2		8	12	1	1		11	
Тема 8 Календар Стародавнього Єгипту. Календарі майя	10	2	2		6	10					9
Тема 9 Юліанський календар. Григоріанський календар	12	2	2		8	12					11
Тема 10 «Республіканський календар» французької революції	10	2	2		6	10					10
Тема 11 Новоюліанський календар. Проекти єдиного Всесвітнього календаря	12	2	2		8	12	1	1		11	
Тема 12 Методика хронологічних досліджень	10	2	2		6	10					9
Тема 13 Використання свідчень про астрономічні явища для визначення і уточнення дат подій	10	2	2		6	10					10
ІНДЗ				10					10		
Усього:	150	26	24	10	90	150	4	4	10	132	

**ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1**

Тема 1

Виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни

Предмет і основні завдання історичної хронології як спеціальної (допоміжної) історичної дисципліни. Виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни історичного циклу. Огляд наукової літератури з хронології. Джерельна база: Ератосфен, Каліпп, Варрон, Птолемеї, Цензорін, Макробій. Величезний внесок Созігена. Чернець Діонісій Малий та вираховання дати «народження» Христа. Беда Високоповажний. Аль-Біруні та Омар Хайям. Уніфікація хронології і удосконалення календарних систем у Новий час. Ж. Скалігер. Хронологія як самостійна наукова історична дисципліна у ХХ-ХХІ ст. Навчальний посібник для студентів історичних факультетів О. Г. Перехреста.

Тема 2

Поняття про час. Основні елементи його обчислення

Поняття про час. Основні елементи його обчислення і лічби: доба, місяць, рік. Зоряна доба. Сонячна доба. Зоряний рік. «Середнє сонце».

Середня сонячна доба. Поняття синодичного місяця. Тропічний або астрономічний рік.

Типи календарів і принципи їх побудов. Три види календарів: місячні, сонячні і місячно-сонячні. Тривалість місячного календаря. Неоменія. «Турецький» та «арабський» цикли місячного календаря.

Тема 3

Поняття ери. Види ер. Семидобовий тиждень

Поняття ери. Походження терміну. Види ер. Астрономічні, політичні і релігійні ери. Ера Набонассара. Ера «від заснування Риму». Літочислення від перших олімпійських ігор. «Світові ери». Олександрійська, антиохійська і візантійська ери. Ера від «Різдва Христового» та штучність розрахунків Діонісія Малого. Застосування понять «наша ера» та «до нашої ери». «Правило Кассіні». Семидобовий тиждень. Священне число 7. Сім планет, які обертаються навколо Землі: Місяць, Меркурій, Венера, Сонце, Марс, Юпітер, Сатурн.

Тема 4

Вавилонський календар. Давньоєврейський календар

Історія календаря. Вавилонський календар. Вплив указів вавилонського царя Хаммурапі на календар. Давньоєврейський календар. Особливості циклу та рахування. Поділ години на хелеки і рега. Тісна залежність єврейського календаря від іудейського культу, ізолювання євреїв від інших народів.

Тема 5

Давні календарі Китаю

Календар «Чжуань-суй лі» – один з найдавніх календарів. Сезонний сільськогосподарський календар. «Саньтунський» календар або Тай-чу лі. Китайський математик і астроном Го Шоу-цзін та календар «Шоуші лі» (Календар, який дає час). Традиція вести лік рокам 60-річними циклами з початком літочислення від 2637 р. до н. е. Структура та принципи побудови 60-річного циклічного календаря. Переведення дат сучасного календаря на циклічний.

Тема 6

Індійські календарі. Календар давніх греків. Давньоримський календар

Індійські календарі. Шака Самват. Вікрам Самват. Калі-юга. Єдиний національний календар Індії. Календар давніх греків. Календарні системи грецьких полісів. Афіньський календар. Поділ місяця на декади. Зміни внаслідок реформ Солона. Метон та метонів цикл. Давньоримський календар. Календи, нони та іди. Назви місяців та їх історія: мартіус, апріліс, майус, юніус, квінтиліс, секстиліс, септембріс, октобріс, новембріс, децембріс, януаріус та фебруаріус.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Тема 7

Мусульманський календар

Календар арабів-язичників. Поява ісламу та нового мусульманського календаря. Мусульманська ера хіджра. 1-е мухаррам 1-го року хіджри = п'ятниця 16 липня 622 року. Високосні роки в арабському місячному календарі. Категорична заборона релігійним догматом (Кораном) віруючим вважати рік тривалістю більше ніж у 12 місячних місяців. Поділ на семидобові тижні. Початком доби у мусульман вважається захід Сонця. Переведення дат мусульманського календаря.

Тема 8

Календар Стародавнього Єгипту. Календарі майя

Календар Стародавнього Єгипту. Життя давніх єгиптян було тісно пов'язане з Нілом, що обумовило календарну систему. Сіріус із сузір'я Великого Пса, або Сотіс. Період від одного розливу Нілу до іншого, отже від одного літнього сонцестояння до іншого, а також від однієї ранкової появи Сіріуса до наступної. Річний сонячний період у 365 діб. Декрет Евергета.

Календарі майя. Чотири календаря: короткий рік цольк'ін, два довгих роки тун і хааб, місячний календар. Рік цольк'ін. Назви днів та їх значення. Назви місяців. Початок літочислення майя: версії Дієго де Ланда та Жана Жене. Місячний календар майя.

Тема 9

Юліанський календар. Григоріанський календар

Юліанський календар. Реформа 46 року до н.е. Юлія Цезаря. Внесок Созігена у новий календар. Зміни за часи Октавіана Августа. Григоріанський календар. Різниця між тропічним роком і юліанським календарем. Потреби християнської церкви щодо встановлення часу святкування одного із найголовніших її свят – Великодня. Створення комісії з астрономів та церковників для реформи календаря за наказом папи Григорія XIII. Декрет 1-го березня 1582 р. Процес визнання григоріанського календаря у різних країнах.

Тема 10

«Республіканський календар» французької революції

«Республіканський календар» французької революції. Революція наприкінці XVIII століття у Франції та ліквідація старих суспільних норм. Сільвен Марешаль та його «Альманах чесних людей». Створення комісії нового календаря. Постанова Національного конвенту Франції 5 жовтня 1793 року та введення в дію «республіканського» календаря. Ера Республіки – 22 вересня 1792 р. Автор нових назв місяців – поет і депутат Конвенту Фабр д'Еглантін. Місяці, які входять до осені: Вандем'єр, Брюмер, Фример; зими: Нівоз, Плювіоз, Вантоз; весни: Жерміналь, Флореаль, Преріаль; літа: Месидор, Термідор, Фрюктидор. Ліквідація семидобового тижня. «Санкюлотіди».

Тема 11

Новоюліанський календар.

Проекти єдиного Всесвітнього календаря

Новоюліанський календар. Протидія православної церкви григоріанському календареві. Югославський астроном М. Міланкович. Проекти єдиного Всесвітнього календаря. Недоліки григоріанського календаря та розробка проектів реформи. Проект Огюста Конта. Проект Гюстава Армеліна. Симетричний календар Айва Бромберга. Проект Якова Гілбурда. міжнародний фіксований календар (календар Котсворта).

Тема 12

Методика хронологічних досліджень

Методика переведення дат з ери від «створення світу» на еру від «Різдва Христового». Березневий стиль. Вересневий стиль. Ультраберезневий стиль. Методика переведення дат з юліанського календаря на григоріанський. Індікти. Переведення на сучасне літочислення дат, виражених через індікти. Визначення днів тижня. Коло сонця. Вруцеліто. Вічний табель-календар і правила користування ним. Визначення дня тижня за формулами. Формула Д. М. Перевощикова. Формула Е. Ф. Карського. Формула Н. І. Черухіна. Формула Н. Г. Бережкова. Календар Л. Т. Сахаровського.

Тема 13

Використання свідчень про астрономічні явища для визначення і уточнення дат подій

Датування подій за вказівками церковних свят. Переведення дат мусульманського календаря на григоріанський і дат Григоріанського календаря на мусульманський календар. Переведення на сучасну систему літочислення дат французького «Республіканського календаря». Переведення дат сучасного місячно-сонячного єврейського календаря на григоріанський календар.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Форма проведення заняття Тема занять	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	<i>Круглий стіл</i> «Виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни».	1	
2	<i>Семінар</i> «Поняття про час. Основні елементи його обчислення»	1	1
3	<i>Дискусія</i> «Поняття ери. Види ер. Семидобовий тиждень»	2	
4	<i>Семінар</i> «Вавилонський календар. Давньоєврейський календар»	2	
5	<i>Круглий стіл</i> «Давні календарі Китаю»	2	1
6	Семінар «Індійські календарі. Календар давніх греків. Давньоримський календар»	2	
7	<i>Круглий стіл</i> «Мусульманський календар»	2	
8	<i>Семінар</i> «Календар Стародавнього Єгипту. Календарі майя»	2	1
9	<i>Семінар</i> «Юліанський календар. Григоріанський календар»	2	
10	<i>Круглий стіл</i> «Республіканський календар» французької	2	1

	революції		
11	<i>Дискусія</i> «Новоюліанський календар. Проекти єдиного Всесвітнього календаря»	2	
12	<i>Семінар</i> «Методика хронологічних досліджень»	2	
13	<i>Круглий стіл</i> «Використання свідчень про астрономічні явища для визначення і уточнення дат подій»	2	
	Разом	24	4

РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Круглий стіл «Виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни»

1. Схарактеризуйте предмет і основні завдання історичної хронології як спеціальної (допоміжної) історичної дисципліни.
2. Висвітлити виникнення і розвиток хронології як наукової дисципліни історичного циклу.
3. Проаналізуйте джерельну базу: Ератосфен, Каліпп, Варрон, Птоломей, Цензорін, Макробій. Величезний внесок Созігена.
4. Розгляньте діяльність Діонісія Малого та вирахування дати «народження» Христа.
5. Визначте хронологію як самостійну наукову історичну дисципліну у XX-XXI ст.

Завдання для самоконтролю:

1. Схарактеризуйте основні етапи розвитку хронології.
2. Обговорення в «малих групах» дати «народження» Христа. Підведення підсумків обговорення з викладачем.

Семінар «Поняття про час. Основні елементи його обчислення»

1. Схарактеризуйте основні елементи обчислення і лічби часу: доба, місяць, рік. Зоряна доба. Сонячна доба. Зоряний рік. «Середнє сонце». Середня сонячна доба.
2. З'ясуйте поняття синодичного місяця, тропічний або астрономічний рік.
3. Схарактеризуйте типи календарів і принципи їх побудови
4. Схарактеризуйте види календарів: місячні, сонячні і місячно-сонячні.
5. Схарактеризуйте тривалість місячного календаря. Неоменія.
6. Проаналізуйте «турецький» та «арабський» цикли місячного календаря.

Завдання для самоконтролю:

Проаналізуйте основні форми календарів.

Завдання:

З'ясуйте, яким були методи відмінності місячного календаря від тропічного або астрономічного року. Результати роботи доповісти на практичному занятті.

Дискусія «Поняття ери. Види ер. Семидобовий тиждень»

1. Схарактеризуйте поняття ери та види ер.
2. Висвітлити астрономічні, політичні і релігійні ери.
3. Схарактеризуйте «світові ери».
4. Розгляньте «олександрійську, антиохійську і візантійську ери.
5. Проаналізуйте застосування понять «наша ера» та «до нашої ери».

Завдання:

1. Робота в малих групах. Кожна група аналізує одну з різновидів ер. Потрібно привести якомога більше аргументів на користь «своєї» точки зору.
2. Виберіть гіпотезу щодо ери від «Різдва Христового» та розрахунків Діонісія Малого, яка найбільше відповідає сучасному рівню знань. Поміркуйте, як можна обговорити її в освітньому процесі в загальноосвітній школі.

Семінар «Вавилонський календар. Давньоєврейський календар»

1. Висвітлити історію Вавилонського календаря.
2. Висвітлити характерні риси та особливості давньоєврейського календаря.
3. Схарактеризуйте особливості циклу та рахування.
4. Висвітлити поділ години на хелеки і рега.
5. Наведіть приклади сучасних свят єврейського календаря.

Завдання для самоконтролю:

1. Сформулюйте, яким був вплив указів вавилонського царя Хаммурапі на календар.
2. Проаналізуйте залежність єврейського календаря від іудейського культу, ізолювання євреїв від інших народів.

Круглий стіл «Давні календарі Китаю»

1. Розгляньте календар «Чжуань-суй лі» – один з найдавніх календарів.
2. Схарактеризуйте сезонний сільськогосподарський календар
3. Проаналізуйте «Саньтунський» календар.
4. Розгляньте діяльність китайського математика і астронома Го Шоу-цзін та календар «Шоуші лі»
5. Схарактеризуйте традицію вести лік рокам 60-річними циклами

Завдання для самоконтролю:

1. Поміркуйте над структурою та принципами побудови 60-річного циклічного календаря. Наведіть приклади та аргументи.
2. Сформулюйте докази щодо позитивних та негативних наслідків маніпуляцій щодо циклічного календаря сучасними мас-медіа. Проаналізуйте їх.

Семінар «Індійські календарі. Календар давніх греків. Давньоримський календар»

1. Висвітлити індійські календарі. Шака Самват. Вікрам Самват. Калі-юга.
2. Схарактеризуйте календар давніх греків. Календарні системи грецьких полісів. Афінський календар.
3. З'ясуйте поділ місяця на декади. Зміни внаслідок реформ Солона.
4. Проаналізуйте діяльність Метона та метонів цикл.
5. Висвітлити структуру давньоримського календаря.

Завдання для самоконтролю:

1. Сформулюйте, чому єдиний національний календар в Індії не використовується активно у XX-XXI ст.
2. Поміркуйте над причинами життєздатності релігійних календарних систем.

Круглий стіл «Мусульманський календар»

1. Розгляньте календар арабів-язичників.
2. Проаналізуйте появу ісламу та нового мусульманського календаря.

3. Схарактеризуйте мусульманську еру хіджри.
4. Висвітліть високосні роки в арабському місячному календарі.
5. Схарактеризуйте початок доби у мусульман.

Завдання для самоконтролю:

1. Розгляньте причини перемоги ісламської системи літочислення.
2. Поміркуйте над проблемою категоричною заборонаю релігійним догматом (Кораном) віруючим вважати рік тривалістю більше ніж у 12 місячних місяців.

Семинар «Календар Стародавнього Єгипту. Календарі майя»

1. Схарактеризуйте календар Стародавнього Єгипту.
2. Розгляньте декрет Евергета. Та його вплив.
3. Схарактеризуйте календарі майя.
4. Розгляньте чотири календаря: короткий рік цольк'ін, два довгих роки тун і хааб, місячний календар.
5. Проаналізуйте назви днів та їх значення, назви місяців.
6. Схарактеризуйте початок літочислення майя.

Завдання для самоконтролю:

1. Поміркуйте над тим, що життя давніх єгиптян було тісно пов'язане з Нілом, що обумовило календарну систему. Наведіть приклади та аргументи.
2. Сформулюйте причини життєздатності сонячних календарів. Проаналізуйте їх.

Семинар «Юліанський календар. Григоріанський календар»

1. Висвітліть історію реформи 46 року до н.е. Юлія Цезаря та внесок Созігена у новий календар.
2. Висвітліть характерні риси змін за часи Октавіана Августа.
3. Схарактеризуйте Григоріанський календар.
4. Висвітліть різницю між тропічним роком і юліанським календарем.
5. Проаналізуйте декрет 1-го березня 1582 р. папи Григорія XIII.

Завдання для самоконтролю:

1. Поміркуйте над тим, чому процес визнання григоріанського календаря у різних країнах викликав протести. Наведіть приклади та аргументи.
2. Порівняйте країни, які приймали григоріанський календар та причини цього процесу.

Круглий стіл «Республіканський календар» французької революції

1. Розгляньте революцію наприкінці XVIII століття у Франції та ліквідацію старих суспільних норм
2. Схарактеризуйте діяльність Сільвена Марешаля та його «Альманах чесних людей».
3. Проаналізуйте постанову Національного конвенту 5 жовтня 1793 року та введення «республіканського» календаря.
4. Розгляньте діяльність Фабра д'Еглантіна.
5. Схарактеризуйте ліквідацію семидобового тижня.

Завдання для самоконтролю:

1. Поміркуйте над назвами місяців: Вандем'єр, Брюмер, Фример, Нівоз, Пльовіоз, Вантоз, Жерміналь, Флореаль, Преріаль, Месидор, Термідор, Фрюктидор. Що вони нагадують і про що свідчать?

2. Проаналізуйте свята «Санкюлотіди», знайдіть історичні паралелі.

Дискусія «Новоюліанський календар. Проекти єдиного Всесвітнього календаря»

1. Проаналізуйте новоюліанський календар.

2. Дослідите діяльність югославського астронома М. Міланкович.

3. Схарактеризуйте причини появи проектів єдиного Всесвітнього календаря.

4. Висвітліть проект Огюста Конта та проект Гюстава Армеліна.

Завдання для самоконтролю:

1. Сформулюйте, недоліки григоріанського календаря.

2. Проаналізуйте симетричний календар Айва Бромберга, проект Якова Гілбурда; міжнародний фіксований календар (календар Котсворта).

Семінар «Методика хронологічних досліджень»

1. Схарактеризуйте березневий стиль, вересневий стиль та ультраберезневий стиль.

2. Поясніть, що означали індікти, чому потрібно переведення на сучасне літочислення дат, виражених через індікти.

3. Висвітліть поняття: коло сонця та вруцеліто.

4. Охарактеризуйте вічний табель-календар і правила користування ним.

Завдання:

1. Продемонструйте методику переведення дат з ери від «створення світу» на еру від «Різдва Христового».

2. Продемонструйте методику переведення дат з юліанського календаря на григоріанський

Круглий стіл «Використання свідчень про астрономічні явища для визначення і уточнення дат подій»

1. Продемонструйте визначення дня тижня за формулами.

2. Охарактеризуйте формулу Д. М. Перевошикова.

3. Охарактеризуйте формулу Е. Ф. Карського.

4. Охарактеризуйте формулу Н. І. Черухіна.

5. Охарактеризуйте формулу Н. Г. Бережкова.

Завдання:

1. Продемонструйте методику переведення дат мусульманського календаря на григоріанський і дат григоріанського календаря на мусульманський.

2. Продемонструйте методику переведення на сучасну систему літочислення дат французького «Республіканського календаря».

3. Продемонструйте методику переведення дат сучасного місячно-сонячного єврейського календаря на григоріанський календар.

САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин денна	Кількість годин заочна	Форми контролю
1	Особливості стародавнього єгипетського календаря	2	6	Індивідуальна, групова співбесіда усне опитування, перевірка практичних завдань
2	Наведіть точну інтерпретацію поняття “календар” та проаналізуйте процес його виникнення	4	4	
3	Назвіть відомі Вам календарні свята давніх слов'ян та надайте їх стисло характеристику	2	6	
4	Поясніть і обґрунтуйте в чому полягає різниця між іудейським, католицьким та православним Великоднем	4	4	
5	Проаналізуйте існуючі класифікації календарів	4	4	
6	Поясніть, в чому полягають особливості місячно-сонячного календаря?	4	6	
7	Розкрийте поняття істинного та середнього сонячного часу	2	4	
8	Дайте визначення наступним термінам: “тропічний рік”, “коло Сонця”, “коло Місяця”	4	6	
9	Поясніть, в чому полягають основні особливості тижня у слов'ян	2	4	
10	Охарактеризуйте особливості календаря майя	4	4	
11	Дайте характеристику основним календарним святкам євреїв	2	6	
12	Охарактеризуйте календарну систему ацтеків	4	4	
13	Висвітліть головні особливості побудови персидського сонячного календаря Джалалі	2	4	
14	Опишіть особливості давньоримської календарної системи	4	4	
15	Поясніть та аргументуйте основні причини введення Григоріанської календарної системи	2	4	
16	Висвітліть основні особливості сонячного календаря	4	6	
17	Розкрийте та проаналізуйте сутність реформи Нуми Помпілія	4	4	
18	Охарактеризуйте основні особливості місячного календаря	4	4	
19	Розкрийте та проаналізуйте сутність календарної реформи Цезаря	4	4	
20	Поясніть в чому полягають основні похибки Юліанської та Григоріанської систем?	2	4	
21	Проаналізуйте календарну систему інків	4	6	
22	Охарактеризуйте сонячний календар ацтеків	2	4	
23	Опишіть особливості побудови китайського календаря	4	6	
24	Розкрийте процес створення календаря Французької революції та стисло охарактеризуйте його зміст	2	4	

25	Охарактеризуйте основні календарні свята Японії	4	6	
26	Проаналізуйте особливості виникнення та подальшого розвитку тюрко-монгольської календарної системи	2	4	
27	Проаналізуйте відношення православної церкви до реформування календарної системи	4	6	
28	Проаналізуйте календар кельтів	4	4	
Разом		90	132	

ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАУКОВО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ (ІНДЗ)

Підготувати тези навчальної доповіді на електронному і паперовому носіях, виступити на семінарському занятті (протягом семестру).

ПРИБЛИЗНА ТЕМАТИКА ДОПОВІДІ/ЕСЕ (за вибором)

№ з/п	Тематика (за вибором)	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	Сформулювати уявлення про давньогрецьку календарну систему		
2	Ознайомитися з головними віхами історії давньовірменської календарної системи		
3	Розібрати уявлення про час та систему його лічби у східних слов'ян до офіційного прийняття християнства		
4	Ознайомитися з основними варіантами лічби часу на Русі після прийняття християнства		
5	Ознайомитися з основними віхами запровадження григоріанського календаря в Україні		
6	Дослідити особливості лічби часу в Україні		
7	Провести аналітичне дослідження форм народного датування в Україні		
8	Провести аналітичне дослідження «вічних» календарів		
Разом		10	10

ЗДОБУВАЧ ПРИ ВИКОНАННІ ІНДЗ ПОВИНЕН ДОТРИМУВАТИСЯ ПРИНЦИПІВ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ, НЕ ДОПУСКАТИ АКАДЕМІЧНИЙ ПЛАГІАТ.

Академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без відповідного посилання (відповідно до ст. 69 Закону України «Про вищу освіту»).

Види академічного плагіату:

- копіювання;
- перефразування;
- компіляція;
- використання інформації (факти, ідеї, формули, числові значення тощо) з джерела без посилання на це джерело;
- подання як власних робіт (тез, аналітичних звітів, письмових робіт, есеїв тощо), виконаних на замовлення іншими особами, у тому числі робіт, стосовно яких справжні автори надали згоду на таке використання.

За умови використання ШІ, під час презентації практичних завдань, ІНДЗ, здобувач повинен надати короткий коментар: як саме він використовував ШІ. Що вдалося, а що було неточним? Як він оцінює його допомогу?

ПЕРЕЛІК ТИПОВИХ ЗАВДАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Особливості стародавнього Єгипетського календаря.
2. Наведіть точну інтерпретацію поняття «календар» та проаналізуйте процес його виникнення.
3. Назвіть відомі Вам календарні свята давніх слов'ян та надайте їх стисло характеристику.
4. Поясніть і обґрунтуйте в чому полягає різниця між католицьким та православним Великоднем.
5. Проаналізуйте існуючі класифікації календарів.
6. Поясніть, в чому полягають особливості місячно-сонячного календаря.
7. Розкрийте поняття істинного та середнього сонячного часу.
8. Дайте визначення наступним термінам: «тропічний рік», «коло Сонця», «коло Місяця».
9. Поясніть, в чому полягають основні особливості тижня у слов'ян.
10. Охарактеризуйте особливості календаря майя.
11. Дайте характеристику основним календарним святкам євреїв.
12. Охарактеризуйте календарну систему ацтеків.
13. Опишіть особливості давньоримської календарної системи.
14. Поясніть та аргументуйте основні причини введення Григоріанської календарної системи.
15. Висвітліть основні особливості сонячного календаря.
16. Розкрийте та проаналізуйте сутність реформи Нуми Помпілія.
17. Поясніть в чому полягають основні похибки Юліанської та Григоріанської систем.
18. Розкрийте та проаналізуйте сутність календарної реформи Цезаря.
19. Охарактеризуйте основні особливості місячного календаря.
20. Проаналізуйте календарну систему інків.
21. Розкрийте процес створення календаря Французької революції та стисло охарактеризуйте його зміст.
22. Опишіть особливості побудови китайського циклічного календаря.
23. Розкрийте основний зміст та особливості побудови єврейського календаря.
24. Проаналізуйте особливості індійських календарних систем.
25. Охарактеризуйте основні особливості ісламської календарної системи.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Що є предметом історичної хронології як спеціальної історичної дисципліни?
 - a) вивчення руху небесних тіл
 - b) встановлення точного часу історичних фактів і джерел
 - c) розробка астрономічних календарів
 - d) визначення географічних координат подій

2. Хто розробив юліанський календар, що ліг в основу сучасного літочислення?
 - a) Ератосфен
 - b) Варрон
 - c) Созіген
 - d) Діонісій Малий

3. Яка основна мета хронології серед інших допоміжних історичних дисциплін?
 - a) визначення місця події
 - b) встановлення причин історичних явищ
 - c) визначення часу і датування джерел та подій
 - d) аналіз економічних процесів

4. Хто заснував християнську еру, якою користується більшість країн світу?
 - a) Птолемей
 - b) Діонісій Малий
 - c) Беда Високоповажний
 - d) Аль-Біруні

5. Яка календарна система була запроваджена у 1582 році за ініціативою папи Григорія XIII?
 - a) юліанська
 - b) григоріанська
 - c) мусульманська
 - d) майя

6. Що є основною одиницею виміру часу в сучасній системі?
 - a) зоряна доба
 - b) середня сонячна доба
 - c) синодичний місяць
 - d) тропічний рік

7. Яка тривалість синодичного місяця?
 - a) 28 діб
 - b) 29,53059 діб

- c) 30 діб
- d) 31 доба

8. Який тип календаря узгоджує добу, місяць і рік?

- a) сонячний
- b) місячний
- c) місячно-сонячний
- d) юліанський

9. Від якої події ведеться літочислення мусульманської ери?

- a) народження Мухамеда
- b) переселення Мухамеда з Мекки до Медини
- c) смерть Мухамеда
- d) заснування Мекки

10. Чому семидобовий тиждень вважається невдалою одиницею лічби часу?

- a) він не співвідноситься з тривалістю місяця і року
- b) він занадто короткий
- c) він базується на сонячному русі
- d) він має лише релігійне значення

11. Яка середня тривалість місячного місяця у вавилонському календарі?

- a) 28 діб
- b) 29,5 діб
- c) 30 діб
- d) 31 доба

12. Скільки місяців містив рік у давньоєврейському календарі було до введення додаткового місяця?

- a) 10
- b) 12
- c) 13
- d) 14

13. Який принцип лежав в основі китайського 19-річного циклу?

- a) співвідношення 19 сонячних років і 235 місячних місяців
- b) співвідношення 12 сонячних років і 144 місячних місяців
- c) співвідношення 60 сонячних років і 600 місячних місяців
- d) співвідношення 24 сезонів і 12 місяців

14. Як називається високосний рік у давньоєврейському календарі?

- a) Хасарін
- b) Іббур
- c) Кесідран
- d) Шаламім

15. Яка особливість китайського циклічного календаря?

- a) поділ року на 4 пори року
- b) використання 60-річних циклів з небесними та земними гілками
- c) початок року завжди у березні
- d) відсутність додаткових місяців

16. Який тип календарів переважав у давній Індії?

- a) сонячні
- b) місячні
- c) місячно-сонячні
- d) зоряні

17. Скільки сезонів виділяли в індійському календарі?

- a) 4
- b) 5
- c) 6
- d) 8

18. Як називається система восьмирічного циклу, запроваджена Солоном в Афінах?

- a) Метонів цикл
- b) Октаєдрид
- c) Емболісмічний цикл
- d) Сака ера

19. Скільки разів у 19-річному метоновому циклі вставляли емболісмічні місяці?

- a) 5
- b) 6
- c) 7
- d) 8

20. Яка була початкова кількість місяців у найдавнішому римському календарі?

- a) 8
- b) 10
- c) 12
- d) 13

21. Який тип календаря використовували доісламські араби?

- a) сонячний
- b) місячний
- c) місячно-сонячний
- d) зоряний

22. Скільки діб триває звичайний рік у мусульманському календарі?

- a) 355
- b) 354
- c) 360
- d) 365

23. Яка подія стала початком мусульманської ери?

- a) народження пророка Мухаммеда
- b) хіджра – переселення з Мекки до Медини
- c) запровадження Корану
- d) завоювання Мекки

24. Яка зоря була головним орієнтиром для початку року в єгипетському календарі?

- a) Альдебаран
- b) Сіріус
- c) Полярна зоря
- d) Бетельгейзе

25. Скільки діб містив рік хааб у календарі майя?

- a) 260
- b) 360
- c) 365
- d) 366

26. Хто розробив юліанський календар за дорученням Юлія Цезаря?

- a) Птолемей
- b) Созіген
- c) Лілію
- d) Август

27. Встановіть відповідність. Поєднайте календарну реформу з її ініціатором:

1. Юліанський календар	a) Папа Григорій XIII
2. Григоріанський календар	b) Юлій Цезар
3. Новоюліанський календар	c) М. Міланкович
4. Республіканський календар	d) Жільбер Ромм

28. Оберіть правильне твердження. Яка була головна причина введення григоріанського календаря?

- a) зручність для сільськогосподарських робіт
- b) усунення накопиченої помилки у визначенні весняного рівнодення
- c) введення десятичної системи часу
- d) заміна семидобового тижня на декади

29. Завдання на хронологію. Розташуйте події у правильній послідовності:

- a) введення григоріанського календаря
- b) реформа юліанського календаря Августом
- c) запровадження республіканського календаря у Франції
- d) рішення Нікейського собору про обов'язковість юліанського календаря

30. Обчислювальне завдання. Середня тривалість року за юліанським календарем перевищує тропічний рік на 11 хвилин 14 секунд. Через скільки років ця різниця накопичиться до однієї доби?

- a) 128 років
- b) 384 роки
- c) 100 років
- d) 256 років

31. Яка дата вважається початком ери Республіки у французькому революційному календарі?

- a) 1 січня 1793 р.
- b) 22 вересня 1792 р.
- c) 14 липня 1789 р.
- d) 5 жовтня 1793 р.

32. Встановіть відповідність. Поєднайте особу з її роллю у реформі календаря:

Фабр д'Еглантін	a) автор нових назв місяців
Жільбер Ромм	b) очільник комісії з розробки календаря
Сільвен Марешаль	c) автор «Альманаху чесних людей»
Огюст Конт	d) автор проекту 13-місячного календаря

33. Оберіть правильне твердження. Яка головна особливість французького революційного календаря?

- a) Збереження семидобового тижня
- b) Поділ місяця на три декади по 10 днів
- c) Початок року 1 січня
- d) Відсутність додаткових днів

34. Завдання на хронологію. Розташуйте події у правильній послідовності:

- a) введення республіканського календаря у Франції
- b) скасування календаря Наполеоном
- c) відновлення календаря під час Паризької комуни
- d) публікація «Альманаху чесних людей»

35. Обчислювальне завдання. Скільки додаткових днів (санкюлотід) додавалося до року у французькому революційному календарі у високосні роки?

- a) 5
- b) 6
- c) 7
- d) 4

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Азимут – кутова відстань по математичному горизонту від точки півдня (астрономічний) або півночі (геодезичний) до вертикалу світила.

Азимут світила – дуга небесного горизонту від точки півночі до вертикала даного світила.

Альbedo – величина що показує здатність тіла відбивати падаюче на нього світло. Альbedo абсолютно чорного тіла дорівнює нулю, альbedo абсолютно білого тіла дорівнює одиниці.

Апогей – найбільш віддалена від Землі точка орбіти тіла, яке обертається навколо неї. Відстань від апогею до центру Землі називається апогейною відстанню.

Аргумент перигелія (аргумент перицентру) – кут, що визначає орієнтацію орбіти небесного тіла відносно площини екліптики (або іншої базової площини), показуючи, де на орбіті розташована найближча до Сонця (або центрального тіла) точка, відома як перигелій, відраховуючись від лінії вузлів (точки перетину орбіти з екліптикою) у напрямку руху тіла.

Астероїди – малі планети неправильної форми. Орбіти астероїдів розміщуються переважно між орбітами Марса і Юпітера, деякі близько підходять до орбіти Венери, а рідше – до орбіти Сатурна. Діаметр найбільшого – Цербери – 770 км. Відомо понад 1600 астероїдів.

Астрономія – наука про небесні тіла; вивчає рух, будову й розвиток небесних тіл і їх систем та застосовує встановлені нею закони для практичних потреб людства.

Астрономічний азимут – кут, створений площиною астрономічного меридіана і вертикальною в точці площиною, що проходить через цей напрямок.

Астрометрія – розділ астрономії, що розробляє теоретичні методи, техніку вимірів на небесній сфері і способи математичної обробки. До астрометрії входять: служба часу, календар, визначення географічних координат пунктів на земній поверхні.

Астрофізика – розділ астрономії, завдання якого полягає у вивченні фізичних станів і процесів, що відбуваються на поверхні і в надрах небесних тіл, їх хімічного складу, властивостей середовища між небесними тілами.

До розділів астрофізики можна віднести:

a) теоретичний – займається поясненням фізичних процесів і явищ, що відбуваються на небесних тілах, на основі теоретичної фізики;

б) практичний – розробляє способи астрофізичних спостережень і їх обробки, займається теорією і практичним використанням астрофізичних інструментів.

Розвиток техніки приводить до виникнення нових розділів астрофізики. Наприклад, радіоастрономія досліджує небесні тіла через радіолокацію. До найновіших розділів належать: інфрачервона і рентгенівська астрономія, нейтронна астрономія тощо.

Афелій – найвіддаленіша від Сонця точка на еліптичній орбіті небесного тіла, наприклад, планети чи комети. Цей термін є астрономічним і протилежний перигелію, що означає найближчу до Сонця точку. Земля проходить свій афелій приблизно з 3 по 7 липня, перебуваючи в цей час на найбільшій відстані від Сонця (близько 152 млн км).

Болід – метеор, що перевершує за яскравістю Венеру.

Велика піввісь – кожна планета обертається навколо своєї зірки не по строгому колу, а по еліпсу. Половина найбільшого діаметра цього еліпса називається великою піввіссю.

Величина зоряна (зоряна величина) – число, що характеризує блиск об'єкта. Чим менше зіркова величина – тим більше блиск, тому найяскравіші об'єкти можуть набувати негативних значень цього параметра. Гранично видима неозброєним людським оком зіркова величина становить: + 6,5 m , а такий яскравий об'єкт як Місяць у місяць, має величину: -13 m .

Вертикаль – велике півколо небесної сфери, що проходить через зеніт, світило і надір.

Вертикальні площини – площини, що проходять через вискову лінію, а їх переріз небесної сфери називається вертикалами або кругами висот.

Висота – кутова відстань по вертикалі від математичного горизонту до світила.

Висота світила – дуга круга висот від небесного горизонту до цього світила.

Вісь світу – уявна пряма, паралельна осі обертання Землі, навколо якої проходить видиме добове обертання небесної сфери. Вісь світу перетинає небесну сферу в точках P і P1, які називаються відповідно північним і південним полюсами світу. Північний полюс світу знаходиться поблизу Полярної зірки.

Вузол – точка перетину орбіти небесного тіла з екліптикою. Розрізняють висхідний і низхідний вузли.

Всесвітній час – місцевий час на середньому меридіані нульового поясу (в Гринвічі).

Галактика – сукупність туманностей і зірок, до якої належить Сонце являє собою обмежену систему (150 млрд зір). Форма Галактики: від центра (сукупність зір сферичної форми) відходять дві гілки (зорі і туманності) спіральної форми, розміщені в одній площині, яка називається галактикою. Наближено вважають, що всі зорі, що входять до складу Галактики обертаються навколо його геометричного центра. Швидкість руху 250 км/с,

здійснює повний оберт (галактичний рік) за 180–200 млн років.

Галілеєві супутники – чотири найбільших супутника Юпітера, відкриті Галілеєм – Іо, Європа, Ганімед і Каллісто.

Геодезичний азимут – кут, складений площиною геодезичного меридіана початкової точки даного напрямку і нормальною в цій точці площиною, що проходить через зазначений напрямок.

Геоїд – дивись форма Землі.

Годинний кут світила – кут небесного екватора від астрономічного меридіана до круга схилення світила.

Голова комети – ядро і кома комети.

Горизонт математичний – велике коло небесної сфери, площина якого перпендикулярна до прямовисної лінії.

Дата юліанська – порядковий номер дня, отриманий в результаті безперервного рахунку днів від 1 січня 4713 до н.е. Початком кожного юліанського дня вважається середній грінвічський полудень.

Декретний час – момент нижньої кульмінації «середнього Сонця» на середньому меридіані сусіднього до сходу годинного поясу.

Доба зоряна – проміжок часу між двома послідовними однойменними кульмінаціями точки весняного рівнодення на тому самому географічному меридіані.

Доби істинні сонячні – проміжок часу між двома послідовними однойменними кульмінаціями центру видимого диска Сонця на тому самому географічному меридіані.

Доби середні сонячні – проміжок часу між двома послідовними однойменними кульмінаціями середнього екваторіального Сонця на тому самому географічному меридіані.

Довгота висхідного вузла – кут в площині екліптики, утворений напрямками на точку весняного рівнодення і висхідний вузол орбіти небесного тіла. Відраховується проти годинникової стрілки.

Довгота географічна – двогранний кут між площинами нульового меридіана та меридіана, що проходить через точку на Землі.

Дощ метеорний – метеорний потік великої інтенсивності.

Друга космічна швидкість – мінімальна швидкість, з якою має злітати тіло, що вільно рухається, для того, щоб подолати сили тяжіння іншого небесного тіла і полетіти назавжди. Для Землі друга космічна швидкість дорівнює 11,2 км/сек, для Сонця 617 км/сек.

Друга система екваторіальних координат – положення світила на небесній сфері в другій системі екваторіальних координат, визначається схиленням і прямим сходженням.

Екватор земний – велике коло на поверхні Землі, площина якого перпендикулярна до осі обертання. – небесний – велике коло небесної сфери, площина якого перпендикулярна до осі світу.

Екліптика – коло великого круга на небесній сфері утворене видимим

річним рухом Сонця. Площина, в якій воно знаходиться, називається площиною екліптики.

Ексцентриситет – величина, що характеризує відмінність форми орбіти від кругової. Для кола дорівнює нулю, для параболи – одиниці.

Елементи орбіти – набір параметрів, що однозначно характеризує орбіту небесного тіла.

Елонгація – кутова відстань планети (комети, астероїда) від Сонця. Розрізняють східну (планета на схід від Сонця) і західну (планета на захід від Сонця) елонгацію.

Епоха – момент часу, вибраний як початковий відлік.

Ефективна земна орбіта – орбіта, на якій екзопланета, у всьому подібна до Землі, мала б клімат, аналогічний земному.

Ефемеріда – таблиця, в якій наведені обчислені координати небесного тіла для різних моментів часу.

З'єднання планет – конфігурація двох небесних тіл, коли їх екліптичні довготи рівні (тобто для спостереження із Землі вони стоять на одній лінії і «закривають» одне одного собою). У разі з'єднання внутрішньої планети з Сонцем розрізняють нижнє з'єднання – коли планета розташована між Землею та Сонцем, і верхнє з'єднання – коли планета розташована за Сонцем.

Затемнення місячне – явлення проходження Місяця через земну тінь (тіньове затемнення) або півтінь (напівтіньове затемнення).

Затемнення сонячне – явлення покриття Місяцем Сонця. Буває повним, приватним і кільцеподібним. Захід – момент перетину світилом горизонту, коли воно переходить з видимої частини небесної сфери в невидиму.

Земля – тверде, майже кулеподібної форми тіло, оточене атмосферою. Середній радіус 6370 км, середня висота атмосфери над поверхнею Землі 3000 км. Обертається навколо осі, що проходить через її центр і навколо Сонця. Відстань від Землі до Сонця приблизно дорівнює 150 000 000 км, вважається одиницею вимірювання й називається астрономічною одиницею.

Зеніт – розташована над головою спостерігача точка перетину прямовисної лінії з поверхнею небесної сфери.

Зенітне годинне число – кількість метеорів даного потоку, яку побачив би спостерігач неозброєним оком за одну годину на нічному небі при радіанті потоку, що знаходиться в зеніті.

Зорі – самосвітні тіла, подібні до Сонця, розміщені за межами сонячної системи. Найближча до Сонця зірка знаходиться на відстані більше 200 000 а.о. Тому ввели нову одиницю: «світловий рік» – відстань, на яку поширюється світло за один рік (1 св.р. = 63204 а.о. = 9.463109 км). Розміри зір різноманітні: в сотні разів більші й менші за діаметр Сонця. Поверхнева температура лежить в діапазоні від 3000 до 300 000°. У надрах зір температура вимірюється десятками мільйонів градусів. У залежності від поверхневої температури зорі мають різний колір. Найбільш гарячі мають голубуватий колір, менш гарячі – білий, подібній до Сонця або жовтий і найменш гарячі – оранжевий або червоний. Відношення кількості енергії, яку випромінює зірка, до енергії,

випромінюваної Сонцем, називається світністю. Світність зірок лежить у межах від $1/600000$ до $1/400000$.

Зоряна астрономія – дослідження руху й розподілу у просторі зірок, газопилових туманностей і зоряних систем, їх структури й еволюції, проблем стабільності. Найбільшим розділом є позагалактична астрономія, яка вивчає властивості і розподіл зоряних систем-галактик, які знаходяться за межами нашої зоряної системи.

Зоряна доба – період одного видимого оберту небесної сфери навколо осі світу.

Зоряне небо – сукупність світил, видимих уночі на небосхилі.

Істинна сонячна доба – проміжок часу між моментами двох послідовних нижніх кульмінацій центра істинного Сонця.

Карликова планета – досить велике небесне тіло, яке обертається по орбіті навколо Сонця, має достатню масу для того, щоб підтримувати близьку до сферичної форми під дією гравітації, не є супутником іншої планети, не може, на відміну від планет, розчистити район своєї орбіти з інших космічних об'єктів.

Клас спектральний (спектральний клас) – характеристика спектра та поверхневої температури зірки. Розрізняють сім основних та три бічних класи, кожен клас ділиться на десять підкласів.

Коло небесної сфери вартувий – велике півколо небесної сфери, що проходить через полюси світу і світило.

Коло небесної сфери великий – перетин небесної сфери з довільною площиною, що проходить через центр небесної сфери.

Коло схилення точки – переріз небесної сфери площиною, що проходить через ось світу і яку-небудь точку.

Кома (у комет) – (від давньогрецького «волосся») – хмара з пилу та газу, що оточує ядро комети. Разом кома та ядро утворюють голову комети.

Комети – навколо Сонця обертаються комети, які являють собою сукупність малих, твердих частинок і газів. Особливістю багатьох комет є «хвіст» – витягнуте утворення, що виходить від основної круглої частини «голови» комети. Маса і густини комет малі в порівнянні з планетами. Орбіти комет зображуються дуже витягнутими еліпсами.

Конфігурація планет – взаємні розташування планет і Сонця на небесній сфері земного спостерігача.

Координати горизонтальні – виміряні щодо математичного горизонту (азимут і висота).

Координати екваторіальні – виміряні щодо небесного екватора (пряме сходження або годинний кут і відмінювання).

Коріоліса сила – одна з сил інерції, що виявляється в системі відліку, що обертається, при русі в напрямку під кутом до осі обертання. Простіше кажучи – чим далі об'єкт від центру обертання, тим швидше у нього дотична швидкість, і навпаки, що ближче до центру – то така швидкість нижча.

Космологія – вивчення Всесвіту як єдиного цілого, виявлення

геометричної структури Всесвіту, його еволюції та погодження всіх об'єктів, що заповнюють його. Космологія розробляє проблеми походження і еволюції небесних тіл та їх систем, зокрема проблему походження Сонячної системи. Займається проблемою зореутворення. Допомогає зрозуміти сучасні геофізичні й геологічні процеси, що проходять у надрах Землі.

Кріолітозона – те, що прийнято називати «вічною мерзлотою», тобто верхній шар планетної кори, що характеризується негативною температурою порід і ґрунтів і наявністю або можливістю існування підземних льодів. Досить велика кріолітозона серед планет сонячної системи характерна для Землі і Марса.

Кульмінація – момент перетину світилом небесного меридіана.

Кут вартовий – кутова відстань по небесному екватору від верхньої точки екватора до годинного кола, що проходить через світило. Відраховується у бік добового руху небесної сфери.

Лімб – видимий край диска світила в проекції на небесну сферу.

Лінія прямовисна – пряма лінія, що збігається з напрямком нитки шхилу в даній точці Землі.

Меридіан географічний – велике півколо, що проходить через полюси Землі.

Меридіан небесний – велике коло небесної сфери, площина якого проходить через вертикальну лінію і вісь світу.

Меридіан нульовий (грінвічський) – меридіан, що проходить через Грінвічську обсерваторію в Англії.

Меридіан основний (центральний) часового поясу – географічні меридіани, що проходять приблизно по середині часових поясів і віддалені точно на 15 градусів по довготі один від одного.

Металічність - зірки складаються в основному з водню і гелію, на долю всіх інших хімічних елементів доводиться 1-2% або навіть менше. Їх умовно називають «важкими елементами» або навіть «металами» (хоча серед них є кисень, вуглець, азот і неон. З аналізу спектрів зірок найчастіше можна отримати тільки величину сонця, яку і називають металічністю.

Метеор – світлове явище в атмосфері Землі при попаданні та згорянні в ній метеороїда.

Метеоритні тіла. Навколо Сонця по замкнених орбітах обертаються також невеликі тверді тіла – метеори. Вони утворюють у просторі цілі потоки й інколи при своєму русі так близько підходять до Землі, що падають на поверхню, а при проходженні через атмосферу метеоритне тіло сильно нагрівається і згорає. Утворюється явище «падаючої зірки». Деякі тіла досягають поверхні Землі й називаються метеоритами.

Метеорит – метеороїд, що впав на поверхню Землі або іншої планети.

Метеороїд – тверде тіло, що рухається в міжпланетному просторі, розміром менше астероїда.

Місяць – тверде кулеподібне тіло, що обертається навколо Землі,

натуральний супутник. Розміри в 4 рази менші за розміри Землі (1738 км). Відстань від Місяця до Землі 60 радіусів Землі. Зовнішній вигляд Місяця із Землі постійно змінюється внаслідок зміни взаємного розміщення Сонця і Місяця. Це явище називають фазами Місяця.

Місцевий зоряний, місцевий істинний і місцевий середній сонячний час – зоряний, істинний і середній сонячний час, початок відліку якого віднесено до меридіана місця спостереження.

Молодик – фаза Місяця, при якій її еліптична довгота дорівнює екліптичній довготі Сонця.

Надир – розташована під ногами спостерігача точка перетину прямовисної лінії з поверхнею небесної сфери.

Нахилення орбіти – двограний кут, утворений площинами екліптики та орбіти небесного тіла.

Небесна механіка – наука про просторовий рух небесних тіл і їх систем під дією сил взаємного тяжіння або іншої фізичної сили природи.

Небесна сфера – сферична поверхня, описана радіусом довільної довжини з центром у довільній точці простору, на якій ніби розташовані спостережувані світила.

Нестаціонарні зорі – зорі, в яких блиск, температура, діаметр змінюються з часом. Якщо ця зміна періодична, то зорі називають цефеїдами. Якщо відстань між двома зорями однакова з розмірами сонячної системи, то такі зорі утворюють пару або подвійну зірку. Якщо три і більше, то маємо кратну зірку. Більше половини всіх зір навколо Сонця подвійні або кратні.

Ніч астрономічна – період доби між астрономічними сутінками, коли Сонце занурено під горизонт нижче 18 градусів.

Одиниця астрономічна (астрономічна одиниця) – середня відстань між Землею та Сонцем.

Парад планет – астрономічне явище, у якому кілька планет Сонячної системи виявляється з одного боку від Сонця у невеликому секторі, ніби то вишикувавшись однією лінією і при спостереженні із Землі, їх видно досить близько друг до друга на небесній сфері; буває великим і малим, залежно від кількості планет, які «вийшли на парад». Не є астрономічним терміном.

Паралактичний трикутник – сферичний трикутник, створений перерізами астрономічного меридіана точки спостереження, круга схилення і круга висот (вертикал) будь-якого світила.

Параллакс річний – кут, під яким з цієї точки видно радіус орбіти Землі. – добовий – кут, під яким з цієї точки видно радіус Землі.

Парсек – одиниця довжини, що часто використовується в астрономії. $1 \text{ пк} = 3,26 \text{ світлових років} = 206265 \text{ а.е.} = 3,086 \times 10^{16} \text{ м}$

Паскаль – одиниця вимірювання тиску, що обчислюється як: $1 \text{ Па} = 1 \text{ Н/м}^2$. Атмосферний тиск біля поверхні Землі становить приблизно 101300 Па.

Перігей – найближча до Землі точка орбіти тіла, що обертається навколо неї.

Перігелій – найближча до Сонця точка орбіти тіла, що обертається

навколо нього.

Перший вертикал – вертикал, площина якого перпендикулярна до площини небесного меридіана.

Перша система екваторіальних координат – положення світила на небесній сфері в цій системі визначається схиленням і годинним кутом.

Планемо – космічний об'єкт планетної маси. Не обов'язково планета – можливо це карликова, блукаюча планета або супутник планетарної маси.

Планети. Навколо Сонця на різних відстанях обертається 8 твердих кулеподібних як Земля тіл, що називаються планетами. Планети, розміщені ближче, ніж Земля, до Сонця, називаються нижніми (Меркурій 0.38 а.о., Венера 0.72 а.о.). Решта планет розміщені далі від Землі й називаються верхніми (Марс 1.52 а.о., Юпітер 5.2 а.о., Сатурн 9.5 а.о., Уран 19.2 а.о., Нептун 30.1 а.о., Плутон 40 а.о.).

Планетоїд – не астрономічний термін, але пов'язаний з астрономією. Значить «подібний до планети», тобто фактично є синонімом терміну «мала планета».

Площина астрономічного, або істинного, меридіана – площина, що проходить через вискову лінію і вісь світу.

Площина небесного екватора – площина, що перпендикулярна до осі світу і проходить через центр небесної сфери.

Площина небесного (істинного) горизонту – площина великого кола, перпендикулярна висковій лінії.

Повня – фаза Місяця, при якій різниця екліптичних довгот Сонця і Місяця дорівнює 180 градусів.

Покриття зірок астероїдами – явище закриття диском астероїда зірки.

Покриття небесних тіл Місяцем – явище закриття диском Місяця небесних тіл під час його руху щодо зірок.

Популяційний індекс – середнє відношення кількості метеорів даного потоку з блиском яскравіше за величину $(m+1)$ до кількості метеорів цього потоку яскравіше за величину m .

Поправка годинника – різниця між точним значенням часу T і показаннями годинників T' в один той самий фізичний момент.

Порожнина Роша – у подвійній системі зірок, що обертаються навколо одного центру, діє 3 сили: сила тяжіння 1-го об'єкта, сила тяжіння 2-го об'єкта і відцентрова сила, що збільшується зі збільшенням відстані від центру мас системи. Зрозуміло, що в нормальних умовах, у зоні безпосередньо прилеглої до 1-го об'єкта переважає його сила тяжіння, у зоні прилеглої до 2-го об'єкта – його сила тяжіння, а в тому місці, де сили тяжіння обох об'єктів рівні, переважає відцентрова сила (власне навколо цієї точки об'єкти і обертаються.) Область навколо об'єкта, в якій його сила тяжіння перевищує силу тяжіння іншого об'єкта і відцентрову силу, називаються порожиною Роша.

Потік метеорний:

1) явище множинного падіння метеорів протягом кількох годин або днів з одного радіанта;

2) рій метеороїдів, що рухаються по одній орбіті навколо Сонця.

Пояс вартовий – ділянка Землі, для всіх точок якої приймається однаковий поясний час.

Поясний час – момент нижньої кульмінації «середнього Сонця» на середньому меридіані годинного поясу.

Практична астрономія – розробляє способи спостереження і методи їх обробки, теорію астрономічних приладів. Практична астрономія використовується в морській, супутниковій, авіаційній навігації і в геодезії.

Протистояння – конфігурація небесних тіл відносно один до одного, при якій різниця їх екліптичних довгот дорівнює 180 градусів. Іншими словами – коли небесні тіла виявляються точно один на одного.

Радіант – точка сходження паралельних променів у перспективі. Дуже чітко визначається для метеорів, що належать до одного потоку.

Рефракція – явище заломлення світла на межі двох середовищ з різною оптичною щільністю. Астрономічна рефракція збільшує видиму висоту світил над горизонтом.

Рівноденства епоха (епоха рівнодення) – момент часу, в який положення точки весняного рівнодення приймається як початок відліку екваторіальних та екліптичних координат.

Рівноденства точки (точки рівнодення) – точки перетину небесного екватора та екліптики (точки весняного та осіннього рівнодення). У точці весняного рівнодення Сонце перетинає небесний екватор, переходячи з південної півкулі небесної сфери у північне

Рівноденство – момент перетину центру диска Сонця небесного екватора при переході в північну півкулю (весняну) або південну (осінню).

Рівняння часу – різниця між середнім і справжнім сонячним часом.

Рік тропічний – проміжок часу між двома послідовними проходженнями середнього сонця через точку весняного рівнодення.

Рух видимий – спостерігається переміщення небесних тіл щодо зірок.

Рух задній (зворотний) – спостерігається переміщення небесних тіл зі сходу на захід.

Рух зірки власний – рух зірки по небесній сфері щодо навколишніх її далеких зірок.

Рух прямий – спостерігається переміщення небесних тіл із заходу на схід.

Секстант – навігаційний вимірювальний інструмент, що використовується для визначення висоти Сонця та інших космічних об'єктів над горизонтом з метою визначення географічних координат точки, в якій проводиться вимірювання.

Середня сонячна доба – проміжок часу між двома послідовними нижніми кульмінаціями «середнього Сонця».

Система горизонтних координат – положення світила на небесній сфері відносно прийнятих кругів визначається двома горизонтними координатами:

висотою й азимутом.

Сонце – самосвітне тіло, яке посилає у світовий простір велику кількість променевої енергії. Діаметр 1.4106 км, температура поверхні біля 60 000, у центрі досягає 15 млн град. У надрах Сонця відбуваються ядерні реакції внаслідок високої температури. Сонце обертається навколо осі, що проходить через центр і майже перпендикулярна до площини орбіти Землі (повний оберт за 25 діб). Напрямок збігається з напрямком обертання планет навколо Сонця.

Сонце середнє екваторіальне – уявна точка, що рівномірно рухається по небесному екватору так, що в кожний момент її пряме сходження дорівнює середній довготі справжнього Сонця.

Сонцестояння (устар. Сонцеворот) – момент проходження центром диска Сонця найпівнічнішої (літньої) або південної (зимової) точки екліптики.

Сонячна маса – одиниця вимірювання маси, зручна для вимірювання маси зірок, дорівнює масі Сонця. 1 сонячна маса = $1,99 \times 10^{30}$ кг

Сонячна постійна – загальний потік сонячного випромінювання, що проходить через одиничний майданчик, перпендикулярний до напрямку сонячних променів, за межами земної атмосфери і на середній відстані від Сонця (1 а.е.). дорівнює 1367 ± 6 /кв.м. У загальному випадку це потік енергії, що проходить через одиничний майданчик, перпендикулярний напрямку променів, на середній відстані від зірки до планети.

Сонячна система – сонце, планети та їх супутники, астероїди, комети й метеорні тіла утворюють єдину систему тіл, динамічне зв'язану силами притягання. Центральне тіло Сонце ($m_s = 1.981030$ кг). Сумарна маса всіх тіл сонячної системи складає 0.0013 m_s . Більшість тіл сонячної системи розміщується приблизно в одній площині всередині кола радіусом 50 а.о.

Стояння – зупинка у видимому русі планети при переході від прямого руху до зворотного і навпаки.

Супутники – більшість планет мають по одному або кілька супутників: Марс – 2, Юпітер – 12, Сатурн – 9, Уран – 5, Нептун – 2, у Плутона поки не знайдено, у Меркурія і Венери супутників немає. Розміри супутників значно менші від розмірів відповідних планет.

Сутінки – частина доби після заходу Сонця або перед його сходом.

Сутінки астрономічні – обмежуються зануренням Сонця під горизонт до 18 градусів. При більшому зануренні починається астрономічна ніч.

Сутінки навігаційні – обмежуються зануренням Сонця під горизонт до 12 градусів.

Сутінки цивільні – обмежуються зануренням Сонця під горизонт до 6 градусів.

Сфера небесна (небесна сфера) – уявна сфера довільного радіусу з центром у точці спостереження.

Сферична астрономія – розробляє математичні методи визначення видимих положень і руху небесних світил, а також системи відліку часу.

Схилення світила – дуга круга схилення від небесного екватора до цього світила.

Схиляння – кутова відстань по годинниковому колу від небесного екватора до світила. Позитивно на північ і негативно на південь.

Схід – момент перетину світилом горизонту, коли воно переходить з невидимої частини небесної сфери до видимої.

Сходження пряме (пряме сходження) – кутова відстань по небесному екватору від точки весняного рівнодення до годинного кола, що проходить через світило. Відраховується у бік, протилежний добовому обертанню небесної сфери.

Сходження світила – дуга небесного екватора від точки весіннього рівнодення γ до круга схилення певного світила.

Термінатор – лінія, що відокремлює темну частину видимого диска планети від світлої.

Товща оптична (оптична товща) – натуральний логарифм відношення інтенсивності світла до входу в поглинаючу середу до його інтенсивності після її проходження.

Точки весняного й осіннього рівнодення – точки перетинання екліптики і небесного екватора.

Точки літнього і зимового сонцестояння – верхня і нижня точки екліптики, найбільш віддалені від екватора.

Тропічний рік – проміжок часу між двома послідовними проходженнями середнього або істинного Сонця через точку весняного рівнодення γ .

Туманності – величезні скупчення газу й пилу у світловому просторі. Розміри різні, вимірюються тисячами і мільйонами а.о. Деякі туманності мають правильну сферичну форму – це планетарні туманності. Густина туманностей дуже мала: 10-23–10-24 г/см³.

Фаза затемнення – ставлення закритої частини діаметра затьмарюваного тіла, що проходить через центр затьмарюючого тіла, до повного діаметру затьмарюваного тіла. Для повного затемнення ця величина дорівнює одиниці плюс відношення мінімальної відстані між краями затьмарюваного і затмемого тіла.

Фаза планети – відношення площі освітленої частини видимого диска до всієї його площі.

Форма Землі – спрощено, наша планета має форму кулі, але точніше говорити, що вона «куляста». Більш точно, можна сказати, що форма Землі близька до еліпсоїда, сплюсненого біля полюсів і розтягнутого в екваторіальній зоні, для якого навіть є спеціальний термін: геоїд (тобто «подібний до Землі»).

Фуко маятник (маятник Фуко) – маятник, що використовується для експериментальної демонстрації добового обертання Землі. Являє собою вантаж, підвішений на довгому схилі.

Хвіст кометний – газопиловий хвіст комети.

Час атомний – час, еталоном якого є 1 секунда атомного цезієвого годинника.

Час всесвітній – місцевий середній сонячний час грінвічського меридіана.

Час всесвітній координований – час, що використовується в повсякденному житті, сигнали якого транслюються по радіо. В його основі лежить атомна секунда, а числове значення підбирається так, щоб воно не відрізнялося від всесвітнього часу більше ніж на 1 секунду.

Час декретний – час, пересунутий на 1 годину вперед порівняно з поясним часом.

Час зоряний – час, що протік від моменту верхньої кульмінації точки весняного рівнодення до її даного положення, виражене в частках зоряної доби. Чисельно дорівнює годинниковому кутку точки весняного рівнодення.

Час істинне сонячний – час, що протікає від моменту нижньої кульмінації істинного Сонця до його даного положення, виражений в частках істинної сонячної доби. Чисельне дорівнює годинному куту істинного Сонця з додаванням 12 годин.

Час літній – час, що вводиться на літній період шляхом переведення стрілок на 1 годину вперед.

Час місцевий – час, що відноситься до даного географічному меридіану. Розрізняють місцевий зоряний, справжній і середній сонячний час.

Час поясний – місцевий середній сонячний час основного географічного меридіана того часового поясу, в якому розташований даний пункт.

Час середній сонячний – час, що протік від моменту нижньої кульмінації середнього екваторіального Сонця до його даного положення, виражене в частках середньої сонячної доби. Чисельне дорівнює годинному куту середнього екваторіального Сонця з додаванням 12 годин.

Широта географічна – кут між площиною земного екватора і прямовисною лінією опущеної перпендикулярно площині.

Швидкість променева – проекція швидкості небесного тіла щодо спостерігача на лінію візування. Позитивна у разі видалення тіла від спостерігача і негативна у разі наближення.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Календар: походження розвиток, проблеми. URL : <http://hram.in.ua/305-naholovnu/3904-kalendar-pokhodzhennia-rozvytok-problemy>
2. Кмет В. Вимір часу як виклик українського сьогодення. URL : <https://velychlviv.com/vymir-chasu-yak-vyklyk-ukrayinskogo-sogodennya/>
3. Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з освітньої компоненти «Спеціальні історичні дисципліни» для здобувачів історичного факультету / Уклад.: О. В. Маркевич. Житомир: вид. ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 37 с.
4. Перехрест О. Г. Історична хронологія. Навчальний посібник. Видання третє, доповнене і виправлене. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І, 2020. 121 с.

5. Спеціальні історичні дисципліни : конспект лекцій / укладач Н. В. Лобко. Суми : Сумський державний університет, 2021. 219 с.

6. Chalcraft J. Into the Contact Zones of Heritage Diplomacy. *International Journal of Politics, Culture and Society* .34 (4): 2021. P. 487–501. URL : doi:10.1007/s10767-020-09391-3.

Допоміжна

1. Боднарюк Б., Чучко М. Історичні події та їх періодизація у часовому вимірі. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія*. № 1. 2024. С. 147–155.

2. Добролюбська Ю. А. Побудова та поділ часу: періодизація та хронологія Масаюкі Сато. *Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства*. Матеріали VI Міжнародної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Концепти соціокультурної трансформації сучасного суспільства». Одеса, 22-23 травня 2025 р. С. 71-74. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/22730>

3. Добролюбська Ю. А. Хронологія створення «Книги про велике єднання» Кан Ю-Вея у контексті його інтелектуальної діяльності. *Південноукраїнські наукові студії: збірник матеріалів VIII Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*. Одеса, 17–19 листопада 2025 р. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2025. С. 52-56. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/24210>

4. Карівець І., Гончаренко О., Іваник С. Ідейна та методологічна спадщина Львівсько-Варшавської школи у фокусі сучасних досліджень українських вчених: стан, проблеми, перспективи. *Гуманітарні візії*. 2024. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/all-articles>

5. Кірсенко М. В. Активи, альтернативи і перспективи історії. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. № 6. 2023. С. 5–13. URL : <https://doi.org/10.18523/2617-3417.2023.6.5-13>

6. Мішалова О. Модель історичного мастер-нарративу для сучасної політичної нації. *Гуманітарні візії*. 2024. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/all-articles>

7. Петренко-Цеунова О. Історична галузь у 2024 році: здобутки, втрати та битви за наративи URL : <https://tyzhden.ua/istorychna-haluz-u-2024-rotsi-zdobutky-vtraty-ta-bytvy-za-naratyvy/>

8. Савчук Г. М. Історичні концепції охорони авторського права та їх співвідношення в сучасних умовах. *Квалілогія книги*. 2024. URL : <https://science.lpnu.ua/uk/all-articles>

9. American Historical Association. American Historical Review [Journal archive 2023]. URL : <https://www.historians.org/news-publications/american-historical-review/>

10. Grincheva N. The past and future of cultural diplomacy: A bibliometric analysis of the field. *International Journal of Cultural Policy*. 2023. URL : <https://doi.org/10.1080/10286632.2023.2183949>

11. Derbal N. *Philology in Arabia: Colonial Linguistics and Philological Encounters*, 1871. Saeculum. №2. 2024. S. 289–316.
12. Elliott I. C., Puppim de Oliveira J. A., Wu, A. M. Public administration and development in (historical) perspective: A bibliometric analysis. *Public Administration and Development*. 2023. URL : <https://doi.org/10.1002/pad.2052>
13. Khan G. *Cultural, Literary and Artistic World of Indo-Central Asia*. Routledge EBooks. 2023. URL : <https://doi.org/10.4324/9781003400202-8>
14. Lee S. Mastering chronology in historical research. *Number Analytics*. 2023. URL : <https://www.numberanalytics.com/blog/ultimate-guide-to-chronology-in-historical-methods>
15. Oxford University Press. *The English Historical Review* [Journal archive 2023]. URL : <https://academic.oup.com/ehr/issue-archive/2023>

Інформаційні ресурси

1. Сайт бібліотеки ПНПУ імені К. Д. Ушинського. URL : <http://library.pdpu.edu.ua>
2. Східна література URL : <http://www.vostlit.info/>
3. Інститут історії України НАН України : офіційний сайт URL : <http://www.history.org.ua>.
4. Інститут Сходознавства НАНУ URL : <https://oriental-studies.org.ua/uk/home/>
5. Журнал «Сходознавство» URL : <https://skhodoznavstvo.org.ua/uk/about>
6. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України : офіційний сайт URL : <http://www.ipiend.gov.ua>.
7. Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича НАН України : офіційний сайт URL : <http://www.inst-ukr.lviv.ua>.
8. Інститут археології НАН України : офіційний сайт URL : <http://www.iananu.kiev.ua>.
9. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського : офіційний сайт URL : <http://www.gilan.uar.net/nasu/hiuass.html>.
10. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України : офіційний сайт URL : <http://encyclopedia.kiev.ua>.
11. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського : офіційний сайт URL : <http://www.nbuv.gov.ua>.
12. Львівська національна наукова бібліотека ім.В. Стефаника : офіційний сайт URL : <http://www.lsl.lviv.ua>.